

Georgi Demidov

Fone kvas

Uit het Russisch vertaald door Froukje Slofstra

ROMAN

T
Z
A
R
A

'Fone kvas' is een van de drie nouvelles uit *De oranje lampenkap, drie verhalen over 1937* (Moskou, 2009), het tweede deel van Georgi Demidovs (geplande) zesdelige verzamelde werk, uitgegeven door Vozvrasjtsjenië ('Terugkeer') in de Memoria-reeks.

Inhoud

Voorwoord van de auteur 7

Fone kvas II

Nawoord van Irina Rastorgjeva

‘Wij leven zonder het land onder ons te bespeuren...’ 133

Nawoord van Thomas Martin

Een oud titelblad, een film noir 153

De familie van Demidov en de Moskouse literair-
historische stichting Vozvrasjtsjenië dragen dit boek
op aan de nagedachtenis van Aleksandra Nikolajevna
Jakovleva, dankzij wie het in beslag genomen
schrijversarchief van Georgi Demidov is teruggegeven
aan zijn dochter.

Voorwoord van de auteur

Een schrijver heeft nogal wat zwaarwegende twijfels te overwinnen voordat hij ertoe besluit in zijn werk aandacht te besteden aan de bladzijden uit ons verleden waarvan het in het algemeen belang geacht wordt ze aan de vergetelheid prijs te geven. Dat geldt in de eerste plaats voor alle gebeurtenissen die later onder de vage en nietszeggende noemer van ‘cultus’ zijn gebracht: alles wat nu geldt als beschamend en ‘historisch schadelijk’. Maar juist daarom is het niet minder beschamend erover te zwijgen.

De voedingsbodem waarop regimes kunnen opkomen als dat van Stalin in de Sovjet-Unie of dat van Mao in China, met hun dictatoriale alleenheerschappij, terreur en volledige veronachtzaming van juridische en ethische normen, wordt gevormd door de burgerlijke onrijpheid van het volk. In bepaalde ontwikkelingsstadia is die toestand natuurlijk en onvermijdelijk. Maar wanneer hij kunstmatig wordt gerekt en gecultiveerd, gaat zo’n onrijpheid over in burgerlijke infantiliteit, en een volk dat daaraan lijdt verandert collectief in een politieke dwaas, niet in staat om Recht van Onrecht te onderscheiden. Een van de meest effectieve manieren om die toestand te doen voortduren, is om het volk af te screenen van de historische Waarheid. Zo zal het waarschijnlijk niet altijd doorgaan. Uiteindelijk zal het verbod op dit thema wel worden opgeheven of zichzelf gewoon overleven – maar tegen die tijd zullen er geen getuigen meer over zijn. Hun generatie is vlug aan het verdwijnen. Maar ze kunnen en moeten wel schriftelijke getuigenissen achterlaten over hun tijd, waarvan sommige in literaire vorm vervat.

Dat is de burgerplicht van die schrijvers van de uitstervende generatie voor wie de betekenis van de literatuur ligt in haar rol als Geweten en Verstand van het volk, en niet als dienstmeid van de actuele politiek. Door zulke overwegingen heeft ook de auteur van *Twee verhalen over 1937** zich laten leiden.

Dat jaar heeft zich in het nationale geheugen gegrift als het symbool van willekeur en wetteloosheid, waarvan het het epicentrum was. Het hele 'tijdperk van de terreur', zoals de oude bolsjewiek en held van de burgeroorlog Raskolnikov de periode van Stalins onverdeelde despotisme noemde in een open brief aan hem, heeft meer dan twee decennia geduurd. In die tijd zijn door de strafrechtelijke instanties van de Sovjet-Unie ontelbare misdaden begaan tegen het eigen volk, vooral tegen het meest getalenteerde en weldenkende deel ervan. Bijna alles wat niet voldeed aan de criteria van geestelijke kleurloosheid of slaafse kruiperigheid werd genadeloos uitgeroeid. Ongeacht de dreigende oorlog viel het leidende kader van het leger en de defensie-industrie hetzelfde lot ten deel. Toen de oorlog uitbrak, is dat het volk op miljoenen extra slachtoffers komen te staan. Wat betreft hun zinloosheid, de absurditeit van de lasterlijke beschuldigingen die tegen onschuldige mensen werden ingebracht en de wreedheid waarmee met hen werd afgerekend, kennen de uitvoerige wapenfeiten van de binnenlandse veiligheidsdienst en het ministerie van Binnenlandse Zaken uit de Jezjov- en de Beria-periodes hun gelijke niet in de moderne geschiedenis.

Niettemin zijn de organisatoren en de aanstichters ervan, met uitzondering van enkele personen uit de directe omgeving van Beria, ontsnapt aan berechting door hun tijdgenoten. Ze lopen tot op de dag van vandaag ongehinderd rond met de decoraties, rangen en titels ontvangen voor hun ijver in de strijd

* Dit voorwoord stamt uit de tijd dat de derde novelle 'Twee procureurs' nog niet geschreven was (*opmerking van V. Demidova*).

tegen een door henzelf verzonnen samenzwering. De benauwde schaduw die valt over de daden van de NKVD-beulen, de onrechtmatige rechters en aanklagers en de semiprofessionele informanten die van politieke laster een schitterende carrière hebben gemaakt, beschermt hen ook tegen elke maatschappelijke veroordeling. Het verbod op het 'cultus'-thema geeft die mensen de hoop ook aan de minachting van het nageslacht te kunnen ontkomen. Maar de Geschiedenis heeft lak aan alle verboden.

1960-1964

Fone kvas

*Ze zijn geboren in de jaren negentig,
en verdwenen in één en hetzelfde jaar: zeventertig.*

Pavel Antokolski

De maartnacht in de grote zuidelijke stad was zoals hij moest zijn in de vroege lente. Door elkaar tikkend en kletterend vielen de druppels dooiwater van de kroonlijsten en de daken. Een lauwe, vochtige wind blies energiek en aanhoudend en voerde uit het nabijgelegen park de geur van gezwollen knoppen en natte takken aan.

Maar de man met het bundeltje in zijn hand, die onder geleide van twee nors ogende mannen naar een wachtende auto liep, ontging dat alles volledig. Hij liep met onzekere, nerveuze passen, plantte zijn schoenen midden in de diepe plassen en struikelde over de smeltende sneeuwhopen. De arrestant merkte niet eens dat hij bij het instappen in de sjofele Emka* met zijn hoofd langs de bovenkant van de auto schampte, zodat zijn pet in het modderige stroompje langs de wegrand viel. De pet werd opgeraapt door de bewaker die het autoportier had geopend voor zijn beschermeling en hem voor liet gaan. De andere ging naast de bestuurder zitten en in een waaier van opspattend dooiwater reed de auto weg.

Slechts twee ramen van het grote woonhuis dat ze achter

* Personenauto, de Gaz-M1, die tussen 1936 en 1942 werd geproduceerd door de Gorki Avtomobilny Zavod (autofabriek Gorki) en in het dagelijks spraakgebruik 'Emka' werd genoemd.

zich lieten waren verlicht, die van de derde verdieping. Met zijn gezicht tegen de troebele ruit achter zijn stoel gedrukt tuurde de man ingespannen naar de verdwijnende lichte rechtehoeken, alsof hij er iets in probeerde te ontdekken.

‘Recht zitten!’ zei de bewaker naast hem op gebiedende toon.

Uit zijn bed gebeld door de rinkelende telefoon in de hal, was Rafaïl Lvovitsj net een gesprek begonnen met de dienstdoende dispatcher van het centrale energiedistributienetwerk. De dispatcher verzocht dringend om instructies in verband met een storing die verholpen moest worden. Rafaïl Lvovitsj was nog niet klaar met zijn uitleg toen er opnieuw gebeld werd, maar nu aan de voordeur. Anders dan de telefoon klonk de deurbel bij de Belokrinitski’s hoogst zelden.

‘Wie is daar?’ riep de heer des huizes haast werktuiglijk, waarbij hij vergat de hoorn opzij te houden.

‘Dispatcher Tsjizjov,’ antwoordde de hoorn verbaasd, en van achter de deur klonk de stem van de conciërge:

‘Doe open, Rafaïl Lvovitsj, het is voor u!’

Geschrokken deed Belokrinitski de deur open. Daarachter stonden, behalve de conciërge, twee onbekende mannen in burgerkleding.

‘Bent u Belokrinitski? Uw paspoort graag!’ De ongenode gasten waren de hal al binnengestapt, sloten de deur achter zich en lieten tante Dasja, op wier goedmoedige gezicht een uitdrukking van verschrikt medeleven lag, op de overloop staan.

Een van de twee opende een grote, versleten aktetas. Rafaïl Lvovitsj’ verwarde blik gleed van die aktetas naar de kraagspiegels van het militair uniform die onder de burgerlijke jas van de onverwachte bezoeker uitkwamen. Hij had inmiddels begrepen dat hij van doen had met degenen wier nachtelijke werk ’s morgens resulteerde in lege werkplekken, gesloten kantoren en angstig gefluister van collega’s, die elkaar omzichtig ‘Opgepakt...’ in het oor fluisterden.

Alleen durfde hij dat inzicht niet tot zich door te laten dringen. Uit de vergeten telefoonhoorn klonk gesuis van de andere kant van de lijn en verbaasd geschreeuw: ‘Hallo, hallo! Kameraad hoofdingenieur!’

‘Maakt u een eind aan het gesprek,’ zei de man met de aktetas. ‘Vlug een beetje, zonder uitweidingen!’

Hij hield de hoorn tegen Rafaël Lvovitsj’ oor en liet hem niet meer los. Aan zijn recht om op te treden zoals hem goeddunkte leek de ongenode gast niet te twijfelen. De heer des huizes twijfelde daar trouwens evenmin aan. Met moeite wist hij uit te stoten:

‘Laten we dit gesprek... morgen verder...’

‘Wat is er, kameraad...?’ – het membraan klikte scherp en viel stil.

De man met het NKVD*-uniform onder zijn jas trok de stekker van het telefoonsnoer uit het stopcontact en legde de hoorn op de haak.

‘Leest u maar!’ Hij reikte Belokrinitski een klein formulier aan. ‘Arrestatiebevel’...

Met domme ijver concentreerde Rafaël Lvovitsj zich op de grijze gedrukte regels op het grijze vel papier. Zijn in paarsblauwe inkt geschreven naam, voornaam en vadersnaam sprongen eruit. Onderaan stond naast het vetgedrukte ‘openbaar aanklager’ een onduidelijke krabbel. De naam was niet te ontcijferen. Met onbegrijpelijke letters en cijfers aangeduide wetsartikelen en -bepalingen leken voor zijn ogen te verspringen en te vervormen; ze veranderden van plek en liepen dooreen tot een onleesbaar schuinschrift. Hij bleef proberen er een betekenisvolle zin van te maken. De nachtelijke bezoeker reikte Belokrinitski nog een formulier aan, een huiszoekingsbevel. Ook

* *Narodnyj Komissariat Vnoetrennich Del*, Volkscommissariaat voor Binnenlandse Zaken, naam van de binnenlandse veiligheidsdienst in de Sovjet-Unie van 1934 tot 1946.

op dat vel papier zweefden de woorden, cijfers en letters door elkaar en maakte de dikke aanklager eenzelfde huppeldansje met zijn krabbel.

‘U staat onder arrest,’ hoorde Rafaël Lvovitsj de NKVD’er zeggen. De stem klonk vreemd dof, alsof hij door een dikke laag vilt of watten kwam. ‘Bezit u een wapen?’

De watten verstopten niet alleen zijn gehoor. Ze vulden ook zijn hersenpan en beletten hem de meest eenvoudige vragen te begrijpen, alsof ze in een vreemde taal gesteld werden.

‘Bezit u een wapen, vroeg ik!’ De NKVD’er schreeuwde nu bijna.

‘Wat voor wapen? Waar hebt u het over?’

Lena, in ochtendjas en met haar haren opgestoken, verscheen in de deur van de slaapkamer met haar mans papieren in de hand. ‘Hier hebt u alles...’ Ze keek met minachtende bevreemding naar de lomperd, als naar iemand die in een apotheek naar een balalaika vraagt.

‘We doen een huiszoeking...’ blafte de man terwijl hij de papieren aanpakte. ‘En u’, wendde hij zich tot Belokrinitski, ‘moet zich aankleden, u komt met ons mee!’

Rafaël Lvovitsj voelde nu ook zijn benen van watten worden en liet zich krachteloos op een stoel vallen.

‘Rustig maar, Rafaël.’ Lena kwam dicht bij haar man staan, drukte met één hand zijn hoofd tegen zich aan en streek hem met de andere als een klein kind over zijn haar. ‘Je hebt niks verkeerd gedaan, toch? Dan hoeven we ons nergens zorgen over te maken...’

Het was zo’n eenvoudige en natuurlijke gedachte. Maar bij de arrestant zelf was ze om een of andere reden niet opgekomen. Het duurde een paar seconden voordat de gedachte door de watten drong die zijn hersenen omhulden. Inderdaad, een arrestatie zou alleen angstwekkend moeten zijn voor wie weet dat hij ergens schuldig aan is. Maar ingenieur Belokrinitski had niets gedaan wat aanleiding zou kunnen geven tot een gewet-

tigde arrestatie. Lena had dus gelijk, en alles wat nu gebeurde was het gevolg van een vergissing, een duidelijk misverstand...

‘Natuurlijk is het een misverstand, Rafa,’ klonk de geruststellende, bemoedigende stem van zijn vrouw. ‘Het zal allemaal wel vlug opgehelderd worden, en dan laten ze je weer vrij. De NKVD vergist zich nooit, dat weet je...’

Zoals altijd gingen er rust en beheersing uit van Lena. Het zat ’m in de warmte en de geur van haar sterke lijf, de klank van haar lage stem, de vastberaden blik in haar grijze ogen. Alleen haar kleine, maar krachtige handen voelden vreemd koud aan.

Ja, ja... Hij had vaak verhalen moeten aanhoren over het wonderlijk onfeilbare optreden van het NKVD-apparaat, waar veel mensen met ongeveinsd enthousiasme over spraken, en niet alleen op partijbijeenkomsten.

Het doffe, krachteloze gevoel, als van een met watten gevulde zak, trok weg. Geleidelijk keerde zijn vermogen zich te beheersen en logisch na te denken terug. Lena was altijd in staat geweest haar man moed in te spreken en hoop te geven, zelfs op moeilijke momenten, als hij zich geen raad meer wist en de wanhoop nabij was. Rafaël Lvovitsj bewonderde het vermogen van zijn vrouw om het hoofd koel te houden in de meest penibele omstandigheden en benijdde haar er een beetje om, op een goedmoedige manier, zoals wanneer je je verheugt over de kwaliteiten van een ander mens maar betreurt dat je die kwaliteiten zelf mist. Belokrinitski hield niet alleen van zijn vrouw, hij was ook trots op haar.

In haar houding tegenover hem lag veel moederlijks, hoewel ze even oud waren. En niet alleen omdat een vrouw altijd ouder is dan een man van dezelfde leeftijd. De Belokrinitski’s hadden geen kinderen, zodat de ongebruikte voorraad moederlijke gevoelens aan Rafaël toeviel. Wat er nog aan bijdroeg was dat Lena over een veel grotere wilskracht beschikte dan haar man.

Op zuiver vrouwelijke wijze had ze zijn verstand en zijn inderdaad uitzonderlijke talent als ingenieur zowat tot de rang

van genialiteit verheven. Ze zorgde voor haar Rafa als voor een groot kind en nam alle taken op zich die in haar ogen een man met zijn capaciteiten onwaardig waren.

Ze vulden elkaar zeldzaam gelukkig aan en idealiseerden elkaar enigszins. Zo kwam het dat de betrekkingen tussen man en vrouw na drie jaar huwelijk nog even fris waren als in het begin. Hun relatie was mettertijd alleen wat kalmer geworden, maar aan de andere kant ook hechter.

Nu was voor hen het moment van onheil aangebroken. Vreemde, onvriendelijke mensen deelden bevelen uit in hun huis. En zoals zo vaak in zulke gevallen hadden de geliefden aan aanrakingen, blikken en een enkel woord genoeg om meer uit te drukken dan onder normale omstandigheden met een urenlang gesprek. Maar het komt net zo vaak voor in dergelijke gevallen dat twee mensen een onderbewust egoïsme aan de dag leggen tegenover een derde, of zelfs diens hele bestaan vergeten. In zulk egoïsme was ook het echtpaar Belokrinitski nu vervallen.

De moeder van Rafaïl Lvovitsj was haar kamer uit komen schuifelen en staarde, trillend van ouderdomszwakte en nervositeit, alleen tijdje met angstige blik nu eens naar de NKVD'ers die huishielden in de studeerkamer van haar zoon en dan weer naar haar zoon zelf, die tegen zijn vrouw aangedrukt stond. In haar lange leven had de oude vrouw pogroms en huiszoekingen meegemaakt en gezien hoe haar dierbaren weggevoerd werden. Ook nu begreep ze waarvoor die vreemde mannen gekomen waren.

Toen Rafaïl Lvovitsj en Lena zich plotseling haar aanwezigheid herinnerden en haar schuldbewust hielpen op een stoel te gaan zitten, keek de moeder haar zoon smekend aan, alsof het van hemzelf afhing of hij mocht blijven of moest gaan. En ze streek voortdurend met haar schriële hand over de mouw van zijn bovenarm. 'Mijn lieve jongen! Waar brengen ze je heen, waarom? Jongen...'

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

© 2023 Galiani Berlin / Kiepenheuer & Witsch

© 2025 Uitgeverij TZARA / Standaard Uitgeverij nv
Franklin Rooseveltplaats 12, B-2060 Antwerpen
en Froukje Slofstra

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland
New Book Collective, Utrecht
www.newbookcollective.com

Omslagontwerp: Herman Houbrechts
Opmaak binnenwerk: www.intertext.be
Auteursfoto: © Walentina Demidowa and Julia Sinjakowa

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Niets uit dit boek mag op enigerlei wijze worden gebruikt of gereproduceerd voor het trainen van kunstmatige-intelligentietechnologieën of -systemen. Dit werk mag niet gebruikt worden voor tekst- en datamining (artikel 4, lid 3 Richtlijn (EU) 2019/790).

ISBN 978 90 223 4122 3
D/2025/0034/268
NUR 302